

Богољуб Шијаковић

**Пролегомена за византијску философију
и питање хришћанске философије**

Богољуб Шијаковић

**Пролегомена
за византијску философију
и питање
хришћанске философије**

Оријентисање, приступ, одређење, утицај

друго издање

2023

Тамо где вера народа има један смисао и једну усмереност, а образованост, позајмљена од другог народа, има други смисао и другу усмереност, тамо се мора десити једно од ово двоје: или ће образованост истиснути веру, стварајући себи одговарајуће философско уверење, или ће вера, надвладавајући у мислећој свести народа ту спољашњу образованост, из самог додира са њом произвести своју философију, која ће дати други смисао спољашњој образованости и прожети је владавином другог начела.

Ово потоње се десило када се хришћанство појавило усред паганске образованости. Не само наука, већ се и сама паганска философија претворила у оруђе хришћанске просвећености и, као потчињено начело, ушла у састав хришћанске философије. (1856)

Иван В. Кирејевски (1806–1856), *Ка целовиџом уму: Религијско-философски сѣиси*, прир. и прев. И. Марић, Београд 2021, 79.

Садржај

Наговор	7
1. Увод	13
1.1. Будућност има поријекло: Историја философије и комуникација с традицијом	15
1.2. Конвенционално оријентисање у историји философије	21
1.3. „Византологија“ – историјски терет једне дисциплине	28
2. Приступ византијској философији	39
2.1. „Атина и Јерусалим“: сусрет хришћанства и хеленства	41
2.2. Дескрипција, приступ, статус, периодизација	54
2.3. Препреке: идеолошке, методолошке, истраживачке	70
3. Шта је философија у Византији?	77
3.1. Дефиниције философије и њихово значење	79
3.2. Философија као начин и умијеће живљења	96
3.3. Врсте философских текстова у Византији	102

4. Начелна питања и утицаји	107
4.1. Примјери философских импулса	109
4.2. Утицаји стари и нови	126
4.3. Из вјере знање	141
5. Хришћанска философија	147
5.1. Увод	149
5.2. Утемељење	155
5.3. Тематизације	183
Prolegomena for Byzantine Philosophy and the Question of Christian Philosophy	203
О аутору	213
Азбучник имена	215

Наговор

Поред историјских има довољно и актуелних разлога који нас наговарају да се посветимо византијској философији. Византија премошћава и чврсто интегрише антику и рану модерност, а такође (европски) Исток и Запад. Управо византијска философија свједочи да је хришћанство баштиник и чувар трајних вриједности хеленске антике, која са (хеленизованим) јудаизмом чини фундаменталне елементе једне нове мисли и културе, чији суштина и дух су *хришћански*. Но Византија и њена философија су објект политичке стигматизације: институционални и концептуални антагонизам латинског Запада према грчком Истоку („западни антивизантинизам“) искључивао је традицију Истока из погледа на свијет латинског Запада. И европски филхеленизам је своје емоције резервисао много више за класично хеленство него за тадашње Грке вапијуће за ослобођењем од туркократије. Чак и повећано научно интересовање за Византију у XIX и XX вијеку, чији резултат је византологија, дистанцирало је ову дисциплину прије свега од опште историје и сасвим неприродно од (управо у Византији заснованих) класичних наука. Требало би критички деконструисати „бизантинистички“ дискурс идеолошке конструкције и денунцијације Византије. Од Средњег вијека до савременог доба организовано и систематски производе се игнорантске *йрејреке* (идеоло-

шке, методолошке, истраживачке) уважавању и разумијевању византијске философије.

Византијска култура представља јединствену и аутентичну *синтезу*. Универзализам хришћанства био је способан да адаптира и адоптира хеленску културу и философију, која је због сопственог универзализма била подобна за хришћанско преображење и тиме испуњење једне своје сврхе. Однос између хеленске философије и хришћанске теологије карактерише напетост и антагонизам а не хармонизација, управо због тога што постоје теме и проблеми заједнички хришћанству и философији, па онда отуд и конкурентна становишта која се тичу идентитета хришћанства и античке философије. Хеленска философија је помогла хришћанима да развију аргументативне методе за побијање многих за њих неприхватљивих учења, што је истовремено водило кристализацији хришћанског становишта. Поред *хеленске паганске философије*, која у разним институционалним и мисаоним формама континуирано траје током читавог византијског периода, настаје и развија се оригинална и уникатна *византијска хришћанска философија*, која – асимилујући елементе хеленизма и јудаизма – ствара једну нову мисаону синтезу која је постала трајна основа европске образованости и идентитета. Будући да су неки проблеми хришћанске теологије и философије истовремено трајни проблеми философије уопште, треба признати да *постоји философија која признаје вјеру*. Треба питати саме византијске ауторе шта је философија за њих као баштинике хеленске философије и као хришћане, па се онда у истраживању византијске философије руководити *њиховим* схватањем философије.

Већ рано у светоотачкој традицији формулишу се разне дефиниције философије, које се углавном оријентишу према двама главним типовима философирања: (1) *сйољашиња*, ексотеричка (ἐξω) или *свјејшовна* (κατὰ κόσμον, κοσμική) философија, а то је хеленска *јаајанска* философија, и (2) *унуџрашиња*, есотеричка (ἐσω) или *духовна* (πνευματική) философија, а то је *хришћанско* учење и поглед на свијет, философија *џо Хрисџу* (κατὰ Χριστόν). За хришћане је одлучујуће било то што су они своју философију схватили као *дожанску*, и у смислу да ју је ријечју и дјелом показао Христос као Премудрост (Софија) и у смислу да практиковање такве умне философије хришћане води надумном јединству с Богом и спасењу. Хришћанска философија као *начин живљења* је „практичка философија ума“ (πρακτική φιλοσοφία τοῦ νοῦ). Философија у хришћански византијски контекст није дошла споља, већ је била наслијеђе-но добро византијске културе, па зато у тој култури није било такве конфронтације између *разума* и *вјере* каква се догодила касније у позном латинском средњовјековљу. Осим тога, хришћанска психосоматска аскетика и исихастичка молитвена будност не само да представљају континуитет духовних вјежби хеленске философије него и рехабилитују онај суштински важан разлог који нас наговара на философију као увјежбавање у начину живота ради приближавања добру и спасењу.

Византијски философски импулси садрже не само философски потенцијал него и истраживачке изазове. Културни византинизам, којим је Византија утицала на православни и словенски свијет, а на посебан начин, као чувар класичне хеленске баштине, и на ренесансну Италију и преко ње на

европски Запад, дјелатан је у књижевности, теологији и философији, у архитектури и ликовној умјетности, уопште у просвијећености, у области државних и црквених институција, у сфери нормативности. Примјер за то је византинизам у (средњовјековној) *српској култури*, коју од почетка карактерише снага да се културни утицаји примљени из Византије усвајају према сопственим потребама, тако да као што је византинизам преобликовао српску културу тако је и српска култура адаптирала византинизам. Философија, наука, књижевност и уопште култура модерне Европе незамислива је без *ренесансног хуманизма*, доминантно озраченог и означеног класичном хеленском културом коју је Византија реципирала и традирала Западу. Универзализам хришћанства и Византије потпомогао је карактер универзализма у *руској култури* и посебно у руској философској самосвијести да се формулише самобитно национално разумијевање универзалних философских проблема. Допринос византијских хришћанских аутора философији био је суштински, трајан и мјеродаван за идентитет европске философије, поред доприноса очувања текстова античке философије, чиме је Византија омогућила успостављање континуитета европске философије од антике до данас. Но данашња култура заборавља и Сократа и Христа, заборавља наине да су истина и знање везани за врлину (па имају етички аспект, а не само утилитарни), као и да опстаје само она заједница у чијем темељу је положена светост.

Философија је облик људске слободе у ком се човјек аутономно служи својим умом који не лебди у простору фантазама него је свјесно везан за